

19. Lietuvos gyvenvietės

a) Naudodamiesi tekstu ir nuotraukomis, aptarkite šias gyvenvietes: Katinautiškę, Grabijolus, Beržynę, Gražiškius, Salaką, Šilutę.

- kurios iš jų kaimai, kurios – miesteliai ar miestai?
- kuo tarpusavyje skiriasi kaimai?

b) Palyginkite verslo plėtojimo galimybes įvairių tipų gyvenvietėse.

	Pranašumai (+)	Trūkumai (-)
Kaimas		
Miestelis		
Miestas		

c) Interneto pokalbių svetainėje parašykite savo nuomonę, kur Lietuvoje geriausia būtų imtis verslo. Nuomonę pagrįskite.

Katinautiškė

Grabijolai

Beržynė

Gražiškiai

Salakas

Šilutė

Gyvenvietė

Gyvenvietė – vieta, kurioje žmonės nuolatos gyvena ilgesnį laiką. Svarbus gyvenvietės požymis – kad joje būtų nuolatos gyvenama, nors ir sezoniškai. Tarkime, vieta, kur pravažiuojantys turistai dažnai pasistato palapines, nėra gyvenvietė.

Gyvenvietės sąvoka apima daug įvairių gyvenamųjų vietų tipų, pavyzdžiui:

- pagal gyventojų skaičių: vienkiemis, kaimas, miestelis, miestas.
- pagal architektūrinius požymius: bažnytkaimis.
- pagal socialinius požymius: dvaras, administracinis centras, lūšnynas, getas.
- chronologiniu požiūriu: neolito gyvenvietė, istorinė gyvenvietė, nausėdija.
- pagal funkcinius požymius: pilis, fortas, vienuolynas, koncentracijos stovykla, universiteto miestelis, kurortas.

Šie požymiai dažniausiai labai susiję ir sumišę tarpusavyje, nes, tarkime, socialiniai aspektai dažnai neatskiriami nuo architektūrinių sprendimų (pilis – lūšnynas).

Dažniausiai gyvenvietės yra ne tik teritorinis, bet ir atskiras juridinis vienetas, kuriam hierarchiškai gali paklusti smulkesni savivaldos organai (miesto savivaldybė – seniūnijos). Kartais nutinka, kad gyvenvietės besiplėsdamos geografiškai susilieja, tačiau išlaiko tradicinę savivaldą, pavyzdžiui, Vilnius ir Grigiškės.

Gyvenvietė yra teritorinė sąvoka, tačiau tai sykiu ir bendruomeninis organizmas, todėl norint gyvenvietę tinkamai valdyti ir tenkinti jos gyventojų reikmes, dažniausiai susikuria vienokio ar kitokio tipo bendruomenės, renkančios valdžios organus (tarybas, kurios renka seniūnus, merus). Kartais ši valdžia gali būti ne tik oficiali, bet ir alternatyvi/opozicinė (pavyzdžiui, kalėjimuose, getuose).

Gyvenvietės sąvoka aktuali įvairiose žmonių veiklos srityje: architektūroje, civilinėje teisėje, kultūroje, transporto reguliavimo srityje ir kt. Nuo to priklauso ir specifiniai gyvenvietės apibrėžimai įvairiose reguliavimo srityse, pavyzdžiui: kelių eismo taisyklės gyvenvietę apibrėžia taip: *Gyvenvietė – namų pristatyta teritorija, kurios pradžioje keliai pažymėti ženklais „Gyvenvietės pradžia“, o pabaigoje – „Gyvenvietės pabaiga“.*

Lietuvos Respublikos įstatymai Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatyme (1994 m. ir vėlesnės redakcijos) apibrėžia tokias Lietuvos Respublikos gyvenvietes:

- **miestai** yra kompaktiškai užstatytos gyvenamosios vietovės, turinčios daugiau kaip 3000 gyventojų, kurių daugiau kaip 2/3 dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo bei gamybinės ir socialinės infrastruktūros srityse.
- **miesteliai** yra kompaktiškai užstatytos gyvenamosios vietovės, turinčios nuo 500 iki 3000 gyventojų, kurių daugiau kaip pusė dirbančiųjų dirba pramonėje, verslo, gamybos ir socialinės infrastruktūros srityse, taip pat tradiciniai miesteliai

- **kaimai** yra kitos gyvenamosios vietovės, neturinčios miesto ir miestelio požymių.

Kaimo architektūra

Pagal sodybų (iš dalies ir dirbamųjų laukų) išsidėstymą skiriami:

- padrikasis kaimas,
- kupetinis kaimas,
- gatvinis kaimas,
- vienkieminis kaimas.

Ankstyviausias kaimo tipas – **padrikasis kaimas**. Jis, kaip manoma, išsirutuliojo iš neįtvirtintų gyvenviečių, kurios atsirado XI–XIV a. prie pilių. Padrikųjų kaimų sodybos išdėstytos be aiškaus plano, taikytasi prie reljefo, jų keliai vingiuoti. Tokie kaimai daugiausia plito Žemaitijoje.

Kupetinis kaimas, kuris, kaip manoma, XIII–XIV a. susiformavo iš padrikojo kaimo, yra didesnis už padrikąjį, sodybos statytos grupėmis, be aiškaus plano. Kupetinį kaimą formuoja gamtinės ribos – kalvos, miškai, ežerai. Iki XVI a. Valakų reformos dauguma kaimų buvo kupetiniai, dabar tokių daugiausia išliko Dzūkijoje, taip pat Lietuvos pietvakariuose. Kupetiniams kaimams priskiriami ir Valakų reformos nepalieti bajorkaimiai, kurie išliko iki XX a. pradžios. Daugiausia jų buvo Vidurio Lietuvoje ir Šiaurės vakaruose.

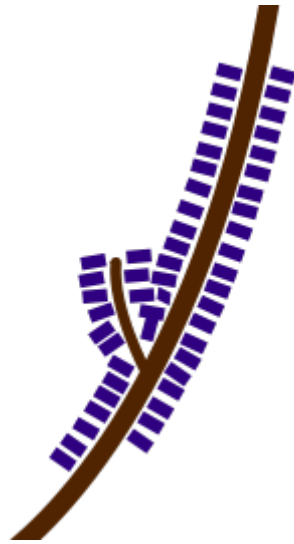
Gatviniai kaimai susiformavo vykdant XVI a. Valakų reformą, kai sodybos buvo keliamos į steigiamas iš anksto suplanuotas gyvenvietes. Jos turi vieną pagrindinę tiesią ar kiek lenktą gatvę, palei kurią iš vienos arba abiejų pusių statmenai ar įžambiai jai išdėstytos sodybos. Ilgainiui susiklostė įvairių dydžių, skirtingo pastatų išdėstymo gatviniai kaimai. Labiausiai paplitę *gatviniai rėžiniai kaimai*, kurie ypač plito Aukštaitijoje iki XIX a. ir sudarė daugumą Lietuvos kaimo gyvenviečių.

Vienkieminio kaimo (klostėsi nuo XIX a. pradėjus kaimus skaidyti į vienkiemius) sodybos nutolusios viena nuo kitos daugiau nei per vienos sodybos plotą. Tokie kaimai daugiausia kūrėsi Vakarų Lietuvoje ir Užnemunėje.

Taip pat išskiriami: **bažnytkaimiai** – gyvenvietės, kurių kultūrinis centras bažnyčia bei aikštė šalia jos; buvę **kolūkio kaimai** – suformuoti kolektyvizacijos metu sukėlus gyventojus į kolūkį aptarnaujančią gyvenvietę.

Kupetinio kaimo schema

Gatvinio kaimo schema

Pagal <http://lt.wikipedia.org>